

ETE KEMİĞE BÜRÜNMÜŞ ŞİİRLER: *OSMANLININ GÖRSEL ŞİİRLERİ*

Arş. Gör. Halil Sercan KOŞİK*

Özer Şenödeyici, *Osmanlının Görsel Şiirleri*, Kesit Yayınları,
İstanbul 2012, 199 s.

Görme, John Berger'in de belirttiği üzere konuşmadan yani sözcüklerden önce gelmiştir. Bir çocuk konuşmaya başlamadan önce etrafına bakıp çevresini tanımayı öğrenir. Kendi yerimizi dünya içerisinde görerek buluruz. Dünyayı sözcüklerle anlatsak da sözcükler bizim dünya ile çevrelendiğimiz gerçeğini değiştiremezler (Berger 2006: 7). Kısacası görsellik, insan hayatında her zaman temel ve önemli bir işleve sahip olmuştur.

Göze hitap edilecek biçimde çeşitli şekillerle yazılan, görselliğin ön plana çıkarıldığı şiirler "görsel şiir" olarak tanımlanır. Bu şiirlerdeki belirgin özellik yazımda istif, figür veya

---

* K.T.Ü. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., sercankosik@gmail.com

desen olarak da adlandırabileceğimiz tarzda göze hitap etmenin amaç olmasıdır. Söz konusu şiirlerde bu durum, oyun unsuru önde olmakla birlikte kalıpları aşma ve resmi şiire sokma uğraşısı şeklinde de yorumlanabilir (Saraç 2012: 311). Günümüzde çok fazla örneğine rastladığımız bu tür şiirler, Osmanlı edebiyatında da bulunmaktadır. Görsel şiirler deneysel bir karakter arz ettiği için daha çok deneysel edebiyat çalışması olarak görülmüştür (Tökel 2011: 305).

Özer Şenödeyici'nin bu konuda hazırladığı *Osmanlı'nın Görsel Şiirleri* adlı kitap, Kesit yayınlarından Kasım 2012'de çıktı. Osmanlı'nın gizli kalmış bir başka görsel yönünü aydınlatan eser, divan şairleri tarafından yazılan görsel şiirler hakkında bilgi verip, onları geniş bir yelpazede verilen örneklerle incelemektedir. Günümüz Türk şiirindeki örneklerin de irdelendiği kitapta, söz konusu türün daha önceleri de denendiği ve konuyla ilgili Osmanlı'da zengin bir kaynağın bulunduğu gözler önüne serilmektedir. Böylece -yazarın da belirttiği gibi- bu örnekler bize, Türk edebiyatında söz konusu şiirlerin, çok daha erken devirlerde de denendiğini (s. 1-2) göstermektedir.

Aslında Şenödeyici, söz konusu kitabını yayınlamadan önce konuyla ilgili üç makale yazmış ve bu makalelerde Osmanlı'da yazılan görsel şiir örneklerini gözler önüne sermişti.¹ Yazar söz konusu kitabında ise bu örnekleri çoğaltmış ve şiirlere daha geniş bir açıdan bakmaya çalışmıştır. Bu haliyle kitap, sadece ilim adamlarının yararlanabileceği bir çalışma olmayıp, Osmanlı veya daha doğru bir ifadeyle divan edebiyatına meraklı herkesin okuyup yararlanacağı bir eser hâline gelmiştir. Yani bu çalışma, akademik bir başvuru kitabı olmanın yanında günümüz okurlarının da baştan sona bir çırpıda okuyabileceği bir görünüm arz etmektedir.

Eser, “Giriş (s. 5-81)” ile “*Osmanlı'nın Görsel Şiirleri* (s. 83-182)” adında iki temel başlık altında toplanmış. Ayrıca bunların dışında sonda “Sonuç (s. 183-184)”, “Kaynakça (s. 185-193)” ve “Özel İsim İndeksi (s. 195-199)” de yer alıyor. Giriş bölümü “*Şiirde Görsellik ve Klâsik Türk Şiirinde Görsel Öğeler* (s. 7-36)” ile “*Osmanlı Görsel Şiirlerinin Edebi ve Kültürel Kaynakları* (s. 37-40)” başlıklı iki bölüme ayrılmış. Tabii her başlıkta da kendi içerisinde çeşitli alt başlıklara gidilmiş. “*Şiirde Görsellik ve Klâsik Türk Şiirinde Görsel Öğeler*” başlığı altında yer alan “*Görsel Şiir Kavramı ve Modern Görsel Şiirler* (s. 7-25)” bölümünde görsel şiir kavramı ile modern görsel şiirler hakkında bilgi veriliyor. *Görsel şiir* kavramının farklı kaynaklarda çeşitli başlıklar altında

¹ Söz konusu makaleler için Kaynakça'ya bakınız.

değerlendirildiğini söyleyen yazar, çalışmasında bu terimi “*klâsik Türk edebiyatı için harflerin suretlerinin ya da bizzat metnin istifinin mânâyâ doğrudan tesirde bulunduğu eserleri kastetmek için*” kullandığını belirtiyor (s. 8). Daha sonra modern görsel şiir örnekleri ile bu tarzda şiir yazan şairler okurlara sunuluyor (s. 19-24). “*Klâsik Türk Şiirinde Görsel Öğeler* (s. 25-37)” başlığı altında ise divan şiirinde tasvirle yani sözle yapılan görselliğe değiniliyor. Yazar, burada şiirlerin görsel yönüyle alakalı olarak divan şairlerinin şiirlerindeki soyut ve somut betimleme örneklerine yer veriyor. Ayrıca bu bölümde sevgilinin güzelliğinin unsurlarını daha etkili ve sanatkârane anlatabilmek için divan şairlerinin, şiirlerinde Arap harflerinin görselliğinden de yararlandığı belirtiliyor (s. 31). Söz konusu bölümün sonunda da yazar buraya kadar verdiği bilgiler ışığında şöyle bir saptamada bulunuyor:

“*Osmanlı şairi, geleneğin kendisine sunduğu kalıplar içinde ilhamına optik unsurları dâhil etmektedir. Yapılanın orijinal üretim değil, yeniden düzenleme olduğu ortadadır. Şair, elindeki malzemeyi, lâfız sanatlarına bağlı olarak; dil, vezin ve kafiye açısından da geleneğin çizdiği kalıplar içinde görsel bir esere dönüştürür. Esasen, klâsik görsel şiirlerin birçoğunun, birebir aynı yahut birbirilerine yakın istif mantıklarıyla oluşturulmaları; bu şiirlerin de kendi içlerinde bir gelenek oluşturduklarına işaret etmektedir.*” (s. 35)

Giriş kısmının ikinci bölümünde ise “*Osmanlı Görsel Şiirlerinin Edebi ve Kültürel Kaynakları* (s. 37-81)” hakkında bilgi veriliyor. Dört alt başlığa ayrılan bu bölümde de yazar Osmanlı’da görsel şiirin oluşumunda etkili olan “*Hüner Gösterme, Şiirde Anlamı Gizleme ve Bilmece Oluşturma Amacıyla Görsellikten İstifade Etme* (s. 40-50)”, “*İslam Hat Sanatı* (s. 51-58)”, “*Gizemli İlimlere ve Diğer İnanışlara Dair Çizimler ve Tablolar* (s. 59-73)” ile “*Müstensih Müdahaleleri* (s. 74-81)”ne ayrıntılı olarak değiniliyor. Osmanlı görsel şiirlerinin edebi ve kültürel kaynakları olarak gösterilen bu başlıklar altında verilen açıklamaların yanında birçok örnek (s. 37-74) okuyucunun söz konusu kaynakları zihninde somutlaştırmasına katkı sağlıyor.

Kitabın ikinci ve asıl bölümü olan “*Osmanlının Görsel Şiirleri* (s. 83-182)” kısmı ise “*Bir Nesneyi Resmeden Görsel Şiirler: Müşeccerler* (s. 85-106)” ile “*Geometrik Biçimli Görsel Şiirler* (s. 107-182)” şeklinde iki alt başlığa ayrılıyor. “*Bir Nesneyi Resmeden Görsel Şiirler: Müşeccerler*” başlıklı bölümde, bir nesneyi resmeden görsel şiirler olarak ağaç görünümlü şiirler olan müşeccerler hakkında bilgi verilmekte ve çeşitli şiir mecmualarındaki müşeccer örnekleri okuyucunun dikkatine sunulmaktadır. Söz konusu müşeccerlerin altında onların Latin harfli

çevirileri ile nasıl okunmaları gerektiğine yer verilmektedir. Burada beş adet müşeccer örneği ayrıntılı olarak ele alınıp incelenmiştir. Yazara göre, Osmanlı kültürünün bir bitki kültürü olmasının yanında, İslam öncesi Türk ağaç kültü anlayışı da müşeccerlerin klâsik Türk şiirinde kullanılışında etkili olmuştur. Ayrıca müşeccerlerin kaside nazım şekli ve methiye türü ile özel bir ilişkisinin bulunduğunu belirten yazar, tespit ettiği müşeccer metinlerinin hemen hemen hepsinin din yada devlet ulusu yahut da sevgili vafında bir övgüyü içeren şiirler olduğunu söylemiştir (s. 87-88).

Geometrik biçimli görsel şiirler ise kendi içerisinde “Dörtgen Biçimli (s. 107-164)” ve “Dairevî (Müdevver) (s. 164-182)” görsel şiirler olarak ayrılmaktadır. Dörtgen biçimli görsel şiirler, “Bir isim ya da tamlamanın metnin okunuşu için gerekli şifreyi barındırdığı dörtgen şiirler (s. 107-129)”, “Mısraların hem başının hem de sonunun merkez harfe, müşterek kullanılan harflerle bağlandığı görsel şiirler (s. 130-147)”, “İç içe geçmiş dörtgenler oluşturan görsel şiirler (s. 148-151)” ve “Dörtgenin köşelerine merkezden bir mısranın uzandığı görsel şiirler (s. 152-164)” olmak üzere dört bölüme ayrılmakta her bölüm içerisinde söz konusu tarzın örnekleri verilerek incelenmektedir. Yazar bütün bu bölümlerin başında çeşitli şekillerde istiflenmiş görsel şiirlerin doğru bir şekilde nasıl okunacağını anlatmakta ve metnin çözümünde önemli ipuçlarının neler olduğunu göstermektedir.

Dairevi (müdevver) görsel şiirler de kendi içerisinde “Mim Merkezli Dairevi Görsel Şiirler (s. 164-169)”, “Elif ve Ayn Merkezli Dairevi Görsel Şiirler (s. 169-170)” ve “Hem başta hem sonda aynı harfe bağlanan dairevî görsel şiirler (s. 170-182)” olmak üzere üç kısma ayrılmakta ve her kısımda başlıkla ilgili şiir örnekleri yine ayrı ayrı açıklanmaktadır. Merkezinde mim harfi bulunan mim merkezli dairevi görsel şiirlerin en eski örneklerine *Bahrü'l-Maarif*²’te rastlandığını belirten yazar, bu nedenle de söz konusu şiirlerin adı geçen eserden itibaren daha çok Farsça oluşturulduğunu söylemektedir (s. 164). Şenödeyici, eserinde bu tarz yazılmış Türkçe şiirlere örnek olarak Âşık Hasan’a ait iki şiiri koymuş ve bunların Latin harfli okunuşlarını da birisinin yanında, diğerinin de hemen aşağısında göstermiştir (s. 166-168). “Elif ve Ayn Merkezli Dairevi Görsel Şiirler”de ise merkezde tek bir harf değil birden fazla harf bulunmaktadır ve “şiirde görsellik de aynı

² Bahrü'l-Maarif, Muslihiddin Mustafa Sürûfî (1491-1562) tarafından kaleme alınan ve ilk Türkçe belagat kitaplarından biri olarak gösterilen bir eserdir. Söz konusu eserde aruz, kafiye ve edebi sanatlar hakkında bilgi ile bunların Arapça, Farsça ve Türkçe örnekleri verilmiştir. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Şafak 1997. Ayrıca aynı yazarın konuyla ilgili bir de tezi bulunmaktadır: Şafak 1991.

harflerle başlayan sözcüklere dayanmaktadır" (s. 170). Bu bölüme örnek olarak da bir mecmuada kime ait olduğu belli olmayan, aruzla yazılmış iki dördlük verilmiştir. Dairevi (müdevver) görsel şiirler kısmının son alt başlığı olan "*Hem başta hem sonda aynı harfe bağlanan dairevî görsel şiirler*" bölümünde de görsellik oluşturmak için gösterilen hünerin had safhada olduğu ve birbirine görsellik açısından nazire olan iki şiire yer verilmiştir. Şiirlerden biri Şahin Giray'a ait olup merkezinde ye (ع) harfi (s. 171), diğeri Ketencizade Mehmed Rüşdi Efendi'nin yazdığı ve merkezinde nun (ن) harfi bulunan şiirdir (s. 180). Şenödeyici, aslında her iki şiirdeki benzerliğin sadece görselliğin elde edilmiş biçiminde olduğunu, bunun dışında her iki manzumenin konu ve yapı itibarıyla farklı bir görünüm arz ettiğini belirtmektedir (s. 181).

Sonuç bölümünde (s. 183-184) ise yazar, son zamanlarda yapılan çalışmaların, Osmanlı şiirinin birçok gizli kalmış yönünü aydınlattığını, ama şiirin görsel yönünün bundan nasibini alamadığını belirtir. O, bunun dışında yüzey üzerinde görünümün öne çıkarıldığı görsel şiirlerin göze hitap eden bir sanat arayışı yanında eski toplum hayatının bir zorunluluğu olarak vücuda getirildiğini belirtir. Yazara göre şiirde deneysel bir hüner göstermek isteyen şairler "*çeşitli lafız sanatlarına bağlı olarak duygu değerinin yanı sıra duygu değeri de taşıyan şiirler ortaya koymuştur.*" Osmanlı görsel şiirlerinin varlığının birçok açıdan önem arz ettiğini söyleyen yazar, eserinde öncelikle bu şiirlerin Türk edebiyatı içerisinde oldukça eski dönemlere kadar gittiğini kanıtlayıp verilen örneklerle de divan şiirinde görsel şiirin göz ardı edilemeyecek bir yoğunluğa sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Umarız uzun bir araştırma ve inceleme mahsulü olan bu çalışma, divan şiiri hakkında toplum nezdindeki merakı bir nebze olsun daha arttırır ve gelecek nesillerin ondan daha büyük bir feyiz ve zevk almasına yardımcı olur.

KAYNAKÇA

BERGER, John (2006), *Görme Biçimleri*, Metis Yayınları, İstanbul.

SARAÇ, M. A. Yekta (2012), *Klasik Edebiyat Bilgisi-Belagat*, Gökkuşbu Yayinevi, İstanbul.

ŞAFAK, Yakup (1991), *Sürûrî'nin Bahrü'l- Maârif'i ve Enisü'l-Uşşak ile Mukayesesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.

_____ (1997), "Sürûrî'nin Bahrü'l- Maârif'i ve Bu Eserdeki Teşbih ve Mecaz Unsurları", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, s. 217-235.

ŞENÖDEYİCİ, Özer (2008), "Osmanlı'nın Görsel Şiirleri II: Şiir Çizmek Sanatı ve Geometrik Şekillerde Denge", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 1, Issue 4, s. 543-565.

_____ (2009/1), "Osmanlı'nın Görsel Şiirleri I" *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, S. 26 , s. 217-227.

_____ (2009/2), "Osmanlı'nın Görsel Şiirleri III: Trajedinin Gölgesinde Hüner Gösterisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 1, Issue 6, s. 586-592

_____ (2012), *Osmanlı'nın Görsel Şiirleri*, Kesit Yayınları, İstanbul.

TÖKEL, Dursun Ali (2011), *DeneySEL Edebiyat Olarak Divan Şiiri*, Hece Yayınları, Ankara.